

Фразеологічні одиниці з компонентами на позначення медичних професій: вмотивованість, структура та оцінні характеристики

О. А. Пономарьова

Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України

Paper received 04.01.17; Accepted for publication 15.01.17.

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню українських, англійських та німецьких фразеологічних одиниць, передусім паремій з компонентами на позначення лікарської чи іншої медичної професії. У статті проаналізовано структурні, семантичні та стилістичні особливості відповідних фразем, здійснено міжмовний порівняльний аналіз, приділяючи особливу увагу як ролі цих компонентів у формуванні ідіоматичних значень, так і тому, як ці останні відображають традиційні етнолінгвістичні поняття і стереотипи медичних професій.

Ключові слова: фразеологічна одиниця (ФО), паремія, медична професія, структурно-семантичні особливості, оцінні характеристики.

Вступ. Дослідження фразеологічних одиниць, які містять лексеми певного семантичного класу, є одним із важливих напрямів сучасної фразеології. Такі розвідки дозволяють глибше вивчити певні особливості фразем (структурно-семантичні, національно-культурні тощо), зосереджуючись на певних фрагментах, аспектах і складниках фразеологічної картини світу.

Короткий огляд публікацій з теми. Оцінну категоризацію професійного діяча в російській фразеології досліджувала О. Й. Голованова, розглядаючи у тому числі професійну особистість лікаря. Оцінка лікаря з точки зору російських фразем виявилася негативною. Лікар в них постає як особа, що любить гроші, бажає нажитися за чужий рахунок (*Лекарь свой карман лечит; Усопшему мир, а лекарю пир*), а професія ця з погляду народної свідомості росіян постає як взагалі даремна і не корисна для суспільства (*Здоровому врач не надобен; Не дал бог здоровья — не даст и лекарь; Людей лечит, а сам из болятков нейдет*) [4, с. 291]. Р. Вебермейер вивчала віддзеркалення образу лікаря в німецьких прислів'ях, відповідним чином залучаючи до розгляду ті одиниці, які містять лексему *Arzt* «лікар». Встановлено, що 45 німецькомовних прислів'їв мають оцінну семантику: 2 – позитивну, решта 43 – негативну [14, с. 132].

Мета статті. Метою нашого дослідження є комплексне вивчення українських, англійських та німецьких фразеологічних одиниць з компонентами на позначення медичних професій з погляду їх структурних, семантичних, стилістичних особливостей та оцінних характеристик. Поняття фразеологізму ми розуміємо широко, включаючи до нього ідіоми, сталі порівняння, прислів'я та приказки.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1) подати кількісну характеристику фразеологічних одиниць, що містять компонент-позначення медичної професії в українській, англійській та німецькій мовах;

2) виявити та дослідити структурно-семантичні особливості відповідних фразем;

3) простежити роль назви за лікарською чи спорідненою з нею професією у формуванні ідіоматичних значень;

4) розкрити осмислення та оцінку представників традиційної та народної медицини з погляду етноментального колективу.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження виступають фразеологічні одиниці з лексемами на позначення медичних професій, вилучені шляхом суцільної вибірки із лексикографічних джерел: глумачних та фразеологічних словників, як одномовних так і перекладних, лінгвокраїнознавчих словників та довідників.

У дослідженні ми застосували описовий і зіставний методи, що реалізовувались у наступних дослідницьких методиках і процедурах: аналіз компонентний, кількісний, лінгвокультурний, метод словникових дефініцій, семантичної ідентифікації та диференціації фразеологізмів.

Результати та їх обговорення. Професія лікаря традиційно є об'єктом надзвичайно суперечливих суджень і оцінок, адже на лікарів часто нарікають і разом з тим до них завжди звертаються у найтяжчі моменти життя. Крім того, цей фах є одним із найдавніших і навіть може бути прирівняний за часом виникнення до самого людства, адже люди завжди прагнули позбавитися дискомфорту чи незручностей, які є наслідком захворювань. У давнину існували різні цілителі недуг, які одночасно були й жерцями, котрі зверталися до духів і сакральних істот, заклинали й приносили жертви [3]. Від давнини і дотепер, поряд з традиційною медициною, існує народна, представники якої для лікування використовують природні засоби, такі, як лікарські трави, настоянки, еліксири з плодів і коріння рослин тощо (пор. укр. *У всякої лікарки свої припарки* [12]). Тому в межах класу лексем на позначення медичних професій ми можемо виокремити дві групи: назви представників наукової медицини та узвичаєні назви народних цілителів. До першої ми відносимо такі іменники: укр. *лікар, аптекар*; англ. *doctor, physician, surgeon* (останній у складі фразем зустрічається у двох значеннях: «хірург» і «військовий лікар»), *apothecary*; нім. *Arzt, Doktor, Wundarzt, Apotheker*. Друга включає: укр. *лікарка* у значенні «знахарка», *ворожка / ворожбит, шептуха* «знахарка, яка нашіптує заговори» [11, с. 242], *баба / бабка* у значенні «лікар-самоук, який діє народними методами, часто у супроводі ритуальних жестів і заговорянь» [11, с. 242], англ. *healer* «цілитель».

Аналізуючи структурні особливості досліджуваних фразеологічних одиниць, ми беремо за основу класифікацію О. В. Куніна [6], згідно з якою виділяємо два типи: ФО зі структурою словосполучення та ФО зі структурою речення. До першої групи ми відносимо номінативні та номінативно-комунікативні фраземи. Вона є значно меншою за чисельністю і містить лише 7 англійських і 4 німецьких фразеологізми. Серед них ми виділяємо: а) субстантивні: англ. театр. жарг. *play doctor* «особа, що вносить значні зміни у п'єсу до її прийняття до постановки» [2, с. 762]; англ. розм. *apothecary's (doctor's) stuff* «ліки» [2, с. 33]; *physician in ordinary* «лейб-медик» [2, с. 755]; нім. *der Doktor Eisenbart* «коновал (про поганого лікаря)» [7, с. 150]; *ein Feld-Wald-und-Wiesen-Arzt* «будь-який лікар широкого профілю» [17]; б) дієслівні: англ. *go for the doctor* «докласти усіх зусиль» [16, с. 81]; нім. *j-d ist dem Arzt unter den Händen gestorben* «хто-небудь помер на руках у лікаря (або в присутності лікаря); хто-небудь помер на операційному столі» [7, с. 261]; в) ад'єктивні: англ. *just what the doctor ordered* «саме те, що лікар приписав» [13, с. 573]; г) адвербіальні: англ. *after death the doctor* «все добре у свій час; як мертвому припарка» [2, с. 21]; нім. *bis der Arzt kommt* «вдос-таль, поки не набридне» [17] (або ж «донесхочу, доки не стане погано від надміру»).

Група ФО зі структурою речення включає здебільшого прислів'я й приказки (укр. – 47, англ. – 34, нім. – 59), наприклад: укр. *Хворість лікаря шука* [12]; англ. *Every doctor thinks his pills the best* [18]; нім. *Die Ärzte machen den Körper rein und das Säckel obendrein* [15, с. 152]. Також сюди ми відносимо крилатий вираз укр. *Лікарю, зіцлися сам!* та його еквіваленти у двох інших досліджуваних мовах *Physician, heal thyself!* та *Arzt, hilf dir selber!*.

Фразеологізми з компонентами на позначення медичних професій у досліджуваних мовах виражають широкий діапазон типів значень. Вони позначають як осіб та предмети, що мають відношення до медицини (напр., назви медичних працівників – *physician in ordinary*; *ein Feld-Wald-und-Wiesen-Arzt*; узагальнене позначення медикаментів – *apothecary's /doctor's) stuff*), так і ті, що відносяться до інших сфер діяльності (напр., театру – *play doctor*). Є й такі, що виражають зміст іншого характеру (напр., *after death the doctor*; *bis der Arzt kommt*).

За стилістичною приналежністю досліджувані фразеологічні одиниці ми можемо диференціювати на нейтральні або ж з мінімальною описовою образністю, які можуть бути прочитані буквально, наприклад: *j-d ist dem Arzt unter den Händen gestorben* (дослівно «хто-небудь помер на руках у лікаря»); *apothecary's (doctor's) stuff* (дослівно «товар лікаря / аптекаря»); та стилістично марковані або образно-експресивні, наприклад: *after death the doctor*; *der Doktor Eisenbart* тощо.

Лексеми на позначення медичних професій, виступаючи у внутрішній формі фразеологізмів, показують лікаря у різний спосіб. Так, ідіома *after death the doctor* «все добре у свій час; як мертвому припарка» має абстрактне значення несвоечасності й може тлумачитися як «запізно». Дослівний переклад – «спершу хворий помер, потім лікар прийшов», тобто тоді, коли

вже не можна зарадити. Отже, тут лексема *лікар* фігурує як вербалізація несвоечасної допомоги, запізнило-го вчинку.

Стале порівняння *just what the doctor ordered* «саме те, що лікар приписав» позначає доцільність, необхідність предмета чи дії та прирівнює їх до рецепту лікаря. Отже, пресупозицією такого використання даної професійної назви є характеристика лікаря як компетентного знавця своєї справи, через що ця лексема додає до загального ідіоматичного значення сполуки речення «доцільність, відповідність потребі».

Крилатий вислів *Лікарю, зіцлися сам!* є спільним для досліджуваних мов як структурно (*Physician, heal thyself!*; *Arzt, hilf dir selber!*), так і за значенням; виражає докір людині, яка не помічаючи власних вад, осуджує їх в інших. Цей євангельський вислів вжито як цитату прислів'я у проповіді Ісуса Христа, зверненій до тих, хто моляться і очікують від нього дива, яке б підтвердило його призначення як месії [11, с. 238]: «And he said unto them, Ye will surely say unto me this proverb, Physician, heal thyself: whatsoever we have heard done in Capernaum, do also here in thy country» [16, с. 217]. Тут теж лікаря представлено негативно – у тому плані, що він не може чи не хоче вилікувати власну хворобу.

Деякі з прислів'їв мають відношення до сфери здоров'я й медицини, натомість інші виражають узагальнений зміст, який стосується як цієї сфери, так і людської діяльності взагалі.

У прислів'ях укр. *Природа, час і терпеливість – це найкращі лікари* [12], англ. *time is the best healer* [2, с. 953], нім. *Die Zeit ist der beste Arzt* [10, с. 77], англ. *No doctor like a true friend* «Вірний друг – це ліки життя» [1, с. 100], нім. *Ein guter Freund, ein guter Arzt* [10, с. 87] ідеться про те, що є такі чинники й засоби, які знаходяться поза сферою медицини, тим часом їхній вплив може перевершувати лікарський.

Твердження, що не все в житті солодко стає очевидним із прислів'їв англ. *Apothecaries would not sugar their pills unless they were bitter* «тому і доводиться підсолоджувати пілюлі, що вони гіркі» [2, с. 33] та нім. *Ein guter Arzt gibt nicht nur süße Tränke, sondern auch bittere Pillen* [15, с. 153]. У першому випадку ідеться про роль аптекаря як особи, що не лише виготовлює ліки, а й робить їх такими, що їх можна спожити. Натомість у другому добрий лікар постає як особа, що допомагає людям не лише у приємний для них, а і також у неприємний спосіб, отже, не зважаючи на їхнє можливе незадоволення від його допомоги; а діяльність доброго лікаря показана як така, що передбачає як приємні, так і неприємні, але доцільні ліки і процедури.

У німецькому прислів'ї *Wer Geld hat, kann den Doktor haben, wer keines hat, wird später begraben* [10, с. 223] (досл. «Хто має гроші, може мати й лікаря, хто не має – буде потім похований») лікар показаний як фахівець, чії послуги дорого коштують і через це недоступні для бідних. В англійському *Call not a surgeon before you are wounded* [2, с. 188] (порада не поспішати, не піднімати тривогу, а вирішувати проблеми у міру їх появи; у внутрішній формі цієї фраземи хірург – допомога, яка може і не знадобитися, якщо не виникне проблеми) хірург чи лікар – просто

джерело допомоги пораненому. Необхідність доводити справу до кінця передається нім. *Ein guter Arzt beobachtet die Wunde, wenn sie auch geschlossen ist* [15, с. 153] (букв. «Хороший лікар наглядає за раною і тоді, коли вона вже затягнулася»); рисою доброго лікаря є те, що він є обережним і продовжує дбати про хворого і після того, як наступили ознаки видужання. Варто також звернути увагу на окреслення «добрий» – адже це непряма вказівка на те, що лікарі бувають усякі, і добрі, і погані. У виразі нім. *Ein glücklicher Arzt ist besser als ein gelehrte* [15, с. 153] (досл. «Вдалилий лікар краще, ніж вчений») пресупозицією вживання позначення лікаря є те, що цей останній осмислюється як особа, успіх діяльності якої є випадковим і залежить не від його професійної підготовки, а від удачі.

Низка прикладів: укр. *Сім баб – сім рад, а думя безпуне* [12], англ. *Many physicians have killed the king* [18], нім. *Viele Ärzte heilen übel* [8:1, с. 48], *Wo viel Ärzte sind, da ist große Gefahr* [15, с. 154], *Kein Arzt ist besser denn drei* [17], – їх внутрішня форма показує, що лікарі, як правило, розходяться у своїх діагнозах і методах лікування, тобто у спосіб, що теж не сприяє довірі до них

Характер настанов щодо здорового способу життя мають такі прислів'я: укр. *Де сонце не ходить, там лікар заходить* [12] (щоб не хворіти, необхідно більше часу перебувати на свіжому повітрі); англ. *An apple a day keeps the doctor away* [1, с. 136] (користь споживання фруктів; також може інтерпретуватися як «незначні застережні заходи попереджають серйозні проблеми» [13, с. 36]); *the best physicians are Dr. Diet, Dr. Quiet and Dr. Merryman* [2, с. 121] (порада раціонально харчуватися, бути спокійним та веселим); *Eat leeks in March, garlic in May, all the rest of the year the doctors may play* [18]; *Suppers kill more than the greatest doctors can cure* [1, с. 140] (застереження від переїдання); нім. *Arbeit, Mäßigkeit und Ruh` schließen dem Arzt die Türe zu* [10, с. 265] (пропаганда активного способу життя, однак без перевантажень і стресів); *Ein Glas Wein auf die Suppe ist dem Arzt einen Taler entzogen* [17]; *Der Schlaf ist mehr als ein Arzt* [10, с. 61] (важливість достатнього сну); *Den Kopf halt kühl, die Füße warm, das macht den besten Doktor arm* [10, с. 265] (порада загартовуватися, але не переохолоджуватися). Щодо лікаря тут є важливою вказівка на те, що запобігає захворюванням і робить звертання до лікаря непотрібним.

У досліджуваних мовах медичні професії мають здебільшого негативне осмислення. Діяльність лікаря, особливо молодого, сприймається або як амбівалентна за своїми наслідками, або взагалі як непотрібна і даремна, а зростання чисельності лікарів лише приводить до збільшення кількості патогенних явищ: укр. *Лікар з лікарством, а бог з поміччю* [9, с. 377]; *Де багато лікарів, там багато хвороб* [12]; англ. *God restores health, and the physician gets thanks* «Бог лікує, а лікар отримує вдячність» [1, с. 43] (також нім. *Gott macht gesund – und der Doktor kriegt's Geld* [17]), а й як небезпечна для тих, хто звертається за допомогою до лікарів: укр. *То душа не жива, що до лікаря пішла* [12]; *Лікар і лічить, і калічить* [12]; *Горбатий цвинтар у молодого лікаря* [9, с. 604] (також англ. *A young*

physician should have three graveyards «Молодий лікар повинен мати три цвинтарі» [1, с. 141]; нім. *Junge Ärzte füllen die Gottesäcker* [15, с. 153] досл. «Молоді лікарі заповнюють кладовище»); англ. *Fond of lawsuits, little wealth; fond of doctors, little health* «У тих, хто полюбляє судові процеси, мало грошей; у тих, хто полюбляє лікарів, мало здоров'я» [1, с. 131]; *Physicians kill more than they cure* «Лікарі вбивають більше людей, ніж виліковують» [1, с. 140]; нім. *Der Arzt ist ein Wegweiser ins Himmelreich* «Лікар – вказівник дороги в рай» [17]; *Dem Arzt folgt der Pfarrer* [15, с. 152] (досл. «За лікарем слідує пастор»); *habe den Doktor zum Freund und den Apotheker zum Bittsteller, du mußt doch sterben* «двом смертям не бути, а однієї не минути» (дослівно «май лікаря за друга та аптекаря за прохача, смерті тобі все одно не минути») [8:1, с. 150].

Деякі вирази підкреслюють необізнаність лікарів у своїй справі, брак у них належної кваліфікації: англ. *A physician is a man who pours drugs of which he knows little into a body of which he knows less* «Лікар – це людина, що вливає ліки, про які знає небагато, у тіло, про яке знає ще менше» [1, с. 140]; нім. *Ärzte lernen den Schnitt am fremdem Tuch* [15, с. 152] (букв. «Лікарі вивчають розріз на чужій хустині»), тобто лікарі набувають практики, ризикуючи чужими життями, що знову ж таки ставить цю професію в розряд небезпечних для тих, хто звертається за їхньою допомогою). Іронія щодо лікаря наявна в англійському прислів'ї *There are more old drinkers than old doctors* «Старих п'яниць більше, ніж старих лікарів» [1, с. 239]; п'яниці, виходить, живуть довше, ніж лікарі (які пропадають здоровий образ життя).

Для мовного стереотипу лікаря характерна не лише неефективність їх діяльності, але також любов до грошей та бажання нажитися: укр. *Лікарям – поможись чи не поможись, а калиточка розв'яжись* [9, с. 373]; *Дорогі ліки помагають як не слабому, то лікарєві* [12]; *Від хвороби лічись, а лікарю дай* [12]; *Хворому хворіть, а лікарю гроші* [12]; англ. *He is a fool that makes his doctor his heir* «Тільки дурень робить свого лікаря своїм спадкоємцем» [1, с. 138]; нім. *Dem Arzt bezahlt man die Mühe und nicht die Gesundheit* [15, с. 152] (досл. «Лікарю завдячують нуждою, а не здоров'ям»); *Die Ärzte scheren bald ums Geld, wenn man einmal in Fieber fällt* [15, с. 152] (досл. «Лікарі одразу зістригають гроші, як тільки людина впадає в жар»); *Frommer Arzt, so andern die Gilwe abnimmt und an eigenen Hals hängt* [15, с. 153] (досл. «Набожний лікар віднімає в інших золото / гроші і вішає собі на шию»; тут любов до грошей описується з іронією). Професія лікаря була і залишається високооплачуваною, а відповідно – престижною: укр. *Добре в світі жити попові, лікарєві та котові* [9, с. 362]; *Добре бути лікарєві: сам собі пан* [12]. Проте прислів'я *Der Arzt ist ein Engel, wenn man ihn braucht, ein Teufel, wenn man bezahlen soll* [15, с. 152] (досл. «Лікар – ангел, коли його потребують, і диявол, коли з ним розраховуються») може засвідчувати як необхідність лікаря, так і недоступно високу вартість його послуг.

Настільки несхвальну характеристику представників цієї професії у російських прислів'ях, а принагідно і в українських можна пояснити тим, що вчені-медики

на Русі в XVI – XVII ст. були іноземцями і перебували лише при царському дворі, і то у незначній кількості. За Івана Грозного лікар-іноземець був необхідною особою для царя, але лікуватись у нього окремим особам можна було не інакше, як подавши чолобитну про це. Такого порядку дотримувалися і згодом, коли кількість лікарів при дворі збільшилась. За Михайла Федоровича Романова в Москві існувала одна аптека, з якої відпускали ліки за чолобитними, і до того ж переважно не ті, що були необхідними, а ті, що дешевше, не зважаючи на їх доцільність. Тож народ не вірив іноземним лікарям [5, с. 136–137].

Є вирази, що демонструють позитивне ставлення до лікарської справи, але їх небагато: укр. *Лікар не Бог, а помагає* [12]; *Лікар для хворого батько, а для здорового друг* [12]; англ. *just what the doctor ordered* «саме те, що лікар приписав» [13, с. 573] (на протизагу необізнаності лікарів, тут, навпаки, підкреслюється їхня компетентність); нім. *Ärzte sind des Herrgotts Menschenflicker* «Лікарі – послані Богом церувальники людей» [17, с. 37] (тобто допомагають іншим). Низка прислів'їв, напр.: укр. *Від лікаря не маїсь, - будеш здоров* [12]; англ. *Always tell your doctor and your lawyer the truth* «Завжди кажіть правду лікарю та адвокату» [1, с. 131] і нім. *Dem Beichtvater, Arzt und Advokaten darf man nichts verschweigen* «Від сповідника, лікаря й адвоката можна нічого не таїти» [17] підкреслюють, що лікар – це особа, якій можна довіряти, лише знаючи все, він може допомогти, а також і те, що лікар потребує повної і об'єктивної інформації про пацієнта. Однак укр. *Годинникарю, лікарю та аптекарю довіряйтесь не можна* [12] думку про можливу довіру заперечує.

Разом з тим зазначається, що лікар не всесильний і не завжди може допомогти: укр. *Лікар підіймає, а смерть не пускає* [12]; *Смерть найде чим приключиться, а лікар – чим відговориться* [12]; англ. *Death defies the doctor or employs him to do its job* «Смерть зневажає лікарів або наймає їх робити свою роботу» [1, с. 136]; *The cleverest doctor cannot save himself* «Навіть найрозумніший лікар не в змозі врятувати самого себе» [1, с. 136]; нім. *Auch ein geschickter Arzt heilt nicht alle Wunden* [15, с. 152] (досл. «Навіть найдосвідченіший лікар зцілює не всі рани»). В узагальненому сенсі у цих прислів'ях під *лікарем* мається на увазі звичайна людина, яка не є всесильною, і у безвихідній ситуації не може нічого вдіяти.

Поряд з «лікарем», інколи у тій же фразеологічній одиниці, згадується професія аптекаря, пор. вище нім. *habe den Doktor zum Freund und den Apotheker zum Bittsteller, du mußt doch sterben*. Серед українських паремій можна назвати *Дорогі ліки завжди допомагають, коли не хворому, то аптекарєві* [12] тощо. У всіх випадках з аптекарем асоціюються ті ж негативні риси, що й з лікарем, а головне – бажання грошової вигоди будь-якою ціною, навіть за рахунок життя інших.

Через свою некомпетентність і жахливість несхвального ставлення набули представники нетрадиційної медицини, що яскраво відобразилося в українських пареміях: *У ворожки лікуватись – без здоров'я остатись* [12]; *Ворожка – на той світ дорожка* [12]; *Ворожбиту ціна грош* [12]; *Як стане шептуха коло*

уха, не буде тобі, мамо, довіку кожуха [9, с. 377]. Звертання до цілителів пояснюється стародавніми міфологічними уявленнями про природу недуг та їх зцілення, вірою у ворожі людині магічні (природні і надприродні) сили, таємничі істоти (демони), які і викликали хвороби, особливо тоді, коли людина не піддавалася їхньому впливу, не бажала задобрити їх тощо. Різного роду цілителям також приписували зв'язок з чаклунством (*Ворожка з бісом накладає* [9, с. 47]), а їх мистецтво повернення здоров'я пояснювали за допомогою містики, хоча й зараз дехто притримується такої думки. Ще одним прикладом іронічного ставлення до баб-шептух є українське прислів'я *Як Бог pomoже, то й баба pomoже* [9, с. 377], у якому успіх їхньої діяльності пояснюється виключно втручанням Неба.

Повертаючись до паремійного стереотипу лікаря, згадаємо, що його позитивну відмінність, тобто те, яким має бути хороший лікар, характеризує українське прислів'я *Добрий лікар має орлине око, левине серце і жіночу руку* [12] і німецьке *Ein Arzt muss ein Adlauge und eine Frauenhand haben* [15, с. 153]; це ж прислів'я в англомовному варіанті *A good surgeon must have an eagle's eye, a lion's heart and a lady's hand* [1, с. 138] характеризує хірурга. Лікар також повинен бути самостійним і рішучим: англ. *While the doctors consult, the patient dies* [18]; *Wenn die Ärzte am besten raten, ist der Kranke (o. Patient) gestorben* [15, с. 154], але й не занадто самовпевненим: *Der sicherste Arzt ist Vetter Knochenmann* «Самий впевнений у собі лікар – це двоюрідний брат Смерть» [17]. Необхідність досвіду у цій роботі засвідчують: укр. *Вибирай старого лікаря, а молодого адвоката* [12]; англ. *Beware of the young doctor and the old barber* «Стережись молодого лікаря та старого цирульника» [1, с. 136]; нім. *Die Ärzte müssen alt, die Apotheker reich und die Barbier jung sein* [15, с. 152].

Звертає на себе увагу паралелізм між уявленнями українців про лікаря і адвоката – *Лікар і адвокат чи pomoже, чи не pomoже, а калитку розв'яже* [12]; а також про лікаря і попа – вже згадане *Добре в світі жити попові, лікареві та котові*. В англійській мові свідченням однаково негативного ставлення до цих людей за родом занять є прислів'я *The three learned professions live by roguery on the three parts of man: the doctor mauls our body, the parson starves our souls, and the lawyer ensnares our minds* «Богослов'я, право, медицина наживаються на трьох сторонах людини: лікар калічить наші тіла, піп виснажує душі, юрист – розум» [16]; в німецькій – *Ärzte kommen auf dem Geldsack, Juristen auf dem Wollsack* [15, с. 154], тобто лікарі прагнуть грошей, юристи – влади, а відповідно також збагачення. Позитивно схарактеризовані лікар і адвокат у вищезазначеному прислів'ї англ. *Always tell your doctor and your lawyer the truth, а поряд з ними і сповідник, пор. вище нім. Dem Beichtvater, Arzt und Advokaten darf man nichts verschweigen*. Ці ж назви можуть протиставлятися одна одній в межах однієї паремії – вищезазначене прислів'я *Вибирай старого лікаря, а молодого адвоката*; та *Як хворий, звертайся не до попа, а до лікаря* [12]. В англійській та німецькій мовах протиставляються професії лікаря і цирульника, пор. вище *Beware of the young doctor and the old*

barber; Die *Ärzte müssen alt, ... die Barbieri jung sein*. В німецьких пареміях поряд з лікарем згадуються також пекар та вчитель, причому позитивне значення їх обох виявляється для людини співмірним чи навіть більшим за значенням лікаря: *Besser dem Bäcker als dem Doktor!* [17]; *Ärzte und Lehrer kann man nie zu gut bezahlen* [17].

Висновки. Порівнюючи кількісні показники фразеологічних одиниць, що містять ті чи інші найменування осіб на позначення лікарського фаху, ми можемо стверджувати, що найбільш вживаною є лексема *лікар* (в укр. мові – 26 ФО; англ. – *doctor* 31 ФО / *physician* 7 ФО; нім. – *Arzt* 52 / *Doktor* 7 ФО), яка позначає фахівця у будь-якій галузі медицини. І лише одне позначення вузького спеціаліста (хірурга) отримує згадку у фразеології англійської (1 ФО) та німецької (1 ФО) мов. Крім того, в поодиноких випадках зустрічаються лексеми зі значенням *військовий лікар* (в одній англійській фраземі), *аптека* (у фразеології трьох мов) та назви народних цілителів (в українській та англійській фразеології).

Наш аналіз засвідчив, що позначення медичних професій майже однаковою мірою широко представлені у фразеології досліджуваних мов: дещо чисельніше – в німецькій (60 ФО), далі в українській (48 ФО), менш чисельно – в англійській (42 ФО). Однак не рівнозначними є фразеологічні групи, виділені за типами їх одиниць. Спільним є значне кількісне переважання паремій. Але в українській мові, на відміну від двох інших, ідіоми взагалі відсутні.

Серед паремій є багато відповідників як за структурою, так і за значенням. У межах трьох мов: *Лікарю, зідилися сам!* – *Physician, heal thyself!* – *Arzt, hilf dir selber!*; *Горбатий цвинтар у молодого лікаря* – *A young doctor makes a humpy churchyard* – *Junger Arzt, höckeriger (buckliger) Kirchhof*; двох – української і

німецької: *Що новий лікар, то новий цвинтар* – *Neuer Arzt, neuer Kirchhof*; англійської та німецької: *God heals, and the doctor takes the fee* – *Gott macht gesund – und der Doktor kriegt's Geld*; *A young physician should have three graveyards* – *Ein junger Arzt muss drei Friedhöfe haben*; *While the doctors consult, the patient dies* – *Wenn die Ärzte am besten raten, ist der Kranke gestorben*; *Every doctor thinks his pills the best* – *Jeder Arzt hält seine Pillen für die besten* тощо. Ще більше є прислів'їв та приказок з однаковим значенням, але дещо відмінною структурою.

Виступаючи у внутрішній формі ідіоматичних фразеологічних одиниць із позамедичним значенням, лексеми на позначення медичних професій, видозмінюючись семантично, актуалізують різні складові мовного стереотипу лікаря; основна з них – це надання допомоги, хоча часто у негативному сенсі – не своєчасної або недоцільної.

Проаналізувавши фразеологічні одиниці трьох мов, ми можемо стверджувати, що медичні професії знаходять суперечливе відображення у фразеології, здебільшого – негативне. Двоїстий погляд на представників цих професій можна пояснити тим, що становище лікарів у суспільстві завжди перебувало у прямій залежності від соціально-економічних умов життя людства, розвитку природничих наук, філософії, техніки, і тому робота лікаря по-різному оцінювалася у різні історичні періоди.

У плані перспектив подальших досліджень заслуговують на увагу, як об'єкт аналізу, групи фразеологічних одиниць з компонентами на позначення особи за її іншими видами професійної діяльності, адже за попередніми підрахунками у фразеологічних фондах досліджуваних мов наявна велика кількість таких одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-американські прислів'я та приказки: посібник для студ. та викл. вищих навч. закладів / авт. О. Ю. Дубенко. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 416 с.
2. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К.Т. Баранцев. – 3-тє вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 1056 с.
3. Википедия, свободная энциклопедия – Фонд Викимедиа, 2001 – 2016 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Доисторическая_медицина
4. Голованова Е. И. Категория профессионального деятеля в динамическом пространстве языка (лингвокогнитивный анализ): дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Е. И. Голованова. – Челябинск, 2004. – 367 с.
5. Костомаров Н. И. Домашняя жизнь и нравы великорусского народа / Н. И. Костомаров. – М.: Экономика, 1993. – 401 с.
6. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: учебник для институтов и факультетов ин. языков / А. В. Кунин. – [2-е изд., перераб.] – М., Дубна: Высшая школа, 1996. – 384 с.
7. Немецко-русский фразеологический словарь / сост. Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин. Под ред. д-ра Малиге-Клаппенбах и К. Агрикола. Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Русский язык, 1975. – 656 с.
8. Німецько-український фразеологічний словник: в 2-х томах / уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко. – К.: Радянська школа, 1981. – Т. 1. – 416 с.
9. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше / Уклав М. Номис / Упоряд., приміт, та вступна ст. М. М. Пазяка. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.
10. Перлини народної мудрості. Німецькі прислів'я та приказки: посібник для студ. та викл. вищих навч. закладів / авт. О. Ф. Кудіна, О. П. Пророченко. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 320 с.
11. Русский семантический словарь: в 4 т. / РАН; Ин-т рус. яз., под общ. ред. Н. Ю. Шведовой. – Т. 1. – М.: Азбуковник, 2002. – 807 с.
12. Українські прислів'я і приказки [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://prikazka.pp.ua>
13. The American Heritage Dictionary of Idioms / Christine Ammer. – USA, Boston: Houghton Mifflin Company, 1997. – 1191 p.
14. Bebermeyer R. Ärzte im Spiegel des Sprichworts / Renate Bebermeyer // Sprachspiegel: Zweimonatsschrift. – Zürich, Schweiz: ETH-Bibliothek, 1978. – № 34. – С. 131 – 138. – Persistenter Link: <http://dx.doi.org/10.5169/seals-421254>
15. Deutsches Sprichwörter Lexikon / K. F. W. Wander. 5 Bände. – Leipzig: Brockhaus, 1867 – 1880. – 1. Bände. – 1867. – 1802 S.
16. Oxford Dictionary of Idioms. Second Edition / Judith Siefring. – UK, Oxford: Oxford University Press, 2004. – 352 p.
17. Redewendungen, Redensarten, Sprichwörter für Übersetzer, zum Deutsch lernen, für Interessierte der deutschen Sprache – Persistenter Link: <http://www.redensarten-index.de/suche.php>

18. Special Dictionary. Famous Proverbs [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.special-dictionary.com/proverbs/>

REFERENCES

1. English and American proverbs and sayings: manual for students and teachers of higher education establishments / O. Yu. Dubenko. – Vinnytsya: Nova knyha, 2004. – 416 p.
2. English-Ukrainian phrase-book / compiled by K. T. Barantsev. – 3-rd edition. – Kyiv: Znannia, 2006. – 1056 p.
3. Wikipedia, the free encyclopedia. – Wikimedia Foundation, Inc., 2001 – 2016 [Electronic resource]. – Mode of access: https://ru.wikipedia.org/wiki/Доисторическая_медицина
4. Golovanova E. I. Category of professional agent in the dynamic dimension of language (linguo-cognitive analysis): doct. philol. sci. diss.: 10.02.19 / E. I. Golovanova. – Chelyabinsk, 2004. – 367 p.
5. Kostomarov H. I. Domestic life and character of Great Russian people / N. I. Kostomarov. – Moscow: Ekonomika, 1993. – 401 p.
6. Kunin A. V. Phraseology course of modern English: textbook for institutes and foreign languages departments / A. V. Kunin. – [2-nd edition] – Moscow, Dubna: Vysshaya shkola, 1996. – 384 p.
7. German-Russian phraseological dictionary / compiled L. E. Binovich, N. N. Grishyn. Edited by doctor Malige-Klappenbah i K. Agrikola. 2-nd edition. – Moscow: Russkiy yazyk, 1975. – 656 p.
8. German-Ukrainian phraseological dictionary: in 2 volumes / compiled by V. I. Havrys, O. P. Prorochenko. – Kyiv: Radyanska shkola, 1981. – Vol. 1. – 416 p.
9. Nomys M. Ukrainian sayings, proverbs and so on / compiled by M. Nomys / edited by M. M. Pazyak. – Kyiv: Lybid, 1993. – 768 p.
10. Pearls of wisdom. German proverbs and sayings: manual for students and teachers of higher education establishments / O. F. Kudina, O. P. Prorochenko. – Vinnytsya: Nova knyha, 2005. – 320 p.
11. Russian semantic dictionary: in 4 volumes / RAN; Russian Language Institute, edited by N. Yu. Shvedova. – Vol. 1. – Moscow: Azbukovnik, 2002. – 807 p.
12. Ukrainian proverbs and sayings [Electronic resource]. – Mode of access: <http://prikazka.pp.ua>

Phraseological items with components denoting medical professions: motivation, structure and evaluating features

O. Ponomarova

Abstract. The article is a many-sided study of Ukrainian, English and German phraseological units, primarily proverbs with components denoting doctor or other medical profession. The author analyses structural, semantic and stylistic features of these set phrases from the cross-linguistic and cross-cultural viewpoint, paying a special attention to the role of these components in forming idiomatic meaning as well as the way the latter reflects traditional ethnolinguistic notions and stereotypes of medical professions.

Keywords: *phraseological item, proverb, medical profession, structural and semantic features, evaluating characteristics.*

Фразеологические единицы с компонентами, обозначающими медицинские профессии: мотивированность, структура и оценочные характеристики

О. А. Пономарёва

Аннотация. Статья посвящена комплексному исследованию украинских, английских и немецких фразеологических единиц, прежде всего паремий с компонентами, обозначающими врачебную или иную медицинскую профессию. В статье проанализированы структурные, семантические и стилистические особенности соответствующих фразем, проведен межъязыковой сравнительный анализ, уделяя особое внимание как роли этих компонентов в формировании идиоматических значений, так и тому, как эти последние отражают традиционные этнолингвистические понятия и стереотипы медицинских профессий.

Ключевые слова: *фразеологическая единица (ФО), паремия, медицинская профессия, структурно-семантические особенности, оценочные характеристики.*